

Шорно эл, порымлык да гыч берр!

36-шо (3268) №,
2016 ий 3 сентябрь,
шуматкече.

ЯМДЕ ЛИЙ

1933 ий 1 февраль годсек лектеш.

0+

Комдык почса омсадам – Тунемаш мый толынам!

Туныктышын куанже түрлө лиеда. Национальный президент школ-интернатыште тунгалтыш класслаште индеш ий туныктышо Любовь Васильевна Ружбеляеван куанже тений кок-кум пачаш. 1-ше сентябрьште тудо икымше классыш толшо 21 йочам шке шулдыр йымакыже налын. Кандаш ий ончыч лач тыгаяк нюга-влакым школын тошто оралтыштыже вашлийын.

И кы м ш е гана! Теве ынде нуно, 9-ше клас-сыште тунемше-влак, первоклас-ник-шамычым вүден, икымше туныктышыш тлан кучыктеныт.

– 1-ше сентябрь у пашалан, у сенфымашлан стартым пуа. Чылажат уэшла, – ойла Любовь Васильевна.

Школ-интернатыште Шинчымаш пайрем тений поснак ойыртемалтшын эртен.

– Мер Каңашыште кутырен келшыме почеш, пайремым рушла, олыкмарла да курыкмарла вүдышна, – палдарыш школ директор Лидия Геннадьевна Иксанова.

Ончалза Национальный президент школ-интернатысе ўдыр-рвезе-влакын школ формысо шевроныштым! Республикын гербшым ушештарыше, марий тамган шеврон тунемше-влакым эре ончылно лияш ўжеш.

Н.СЕМЁНОВА. Авторын фотожо-влак.

1 сентябрь гыч 2017 ийын I пелыйжылан газет ден журнал-влаклан подписке тургым тўналын!

**3 сентябрь - Терроризм ваштареш кучедалмаште
икоян улмо тўнгамбал кече**

2004 ий 1 сентябрьыште Бесланые (Северный Осетий) 1-ше номеран школышко боевик-влак керылт пуреныт да тунемше, туныктышо, ача-ава-влакым заложниклан налыныт. 1128 еным кум кече кученыт. Тидыже террористичесий акт маналтеш. 350 ең, нунын коклаште утларакше йоча-влак, колен. Шинчымаш пайрем ойгым кондышо кечыш савырнен...

Татар-стан кундем Балтаси районысо

2005 ий гыч россиян-влак 3 сентябрьыште террорист-влак ваштареш кучедалшыла колышо-влакым, шке порысыштым шуктышыла вуйыштым пыштыше правам аралыше органласе пашаен-влакым шарналтат.

У л и с ь я л йочасадыш түрлө калыкын икшы-вышт-влак коштыт. Нуно икте-весе дене келшен илат. Изи кидкопаштым түрлө тўсан чия дене чиялтен, тыныс кайыкым, көгөрченым, сорастареныт.

Л.ГРАНАТОВА ямдылен.

В.ВАСИЛЬЕВАН фотожо.

**7 сентябрь – Военный модыш
дене модным чарыме кече.**

Европейский Союзыш пурышо эллаште 1988 ий годсек эртаралтеш. Ты кечын, йоча-влак, военный модышда-влакым: пистолетым, танкым, пулемётым, сабльым, шпагым – тораश्यकрак шылтен пыштыза але, огыда чамане гын, луктынак кудалтыза. Нунын олмеш пушкыдо але спорт модыш, автомобиль, курчак дене модса!

В.Х.Колумб

лүмеш йоча да самырык-влакын республиканский книгагудышто «Давайте жить на свете без войны» ўжмашончер почылтын.

Шочмо школем

Кажне кечын, йывыртен, Эрден школышко вашкем. Шуко ум палынем, Уш-акылем пойдарынем. Школышто чылажат сай: Мотор волгыдо класс-влак, У тўсан коридорла, Олма пушан сад-пакча. Йоратем мый шке школем, Пагалем моткоч классем, Ушан, поро

туныктышемлан, Тауштен, вием савем!
Пётр АНТРОПОВ.
Шернур, Лажъял.

Авана Александровна школышто руш йылмым да литературым туныкта. Йоча-влак тудым пагалат. Меат, кум шольым да мый, аванам йоратена.

Данил ВАСИЛЬЕВ.
Морко, Шордўр.

Таумутна

Оршанке районысо Тошто Крешын школ (вуйлатыше **Михаил Иванович МОЛОТОВ**) 2016

ийын кокымшо пелийжылан редакций гоч 10 экземпляр «Ямде лий» газетлан подписным ыштен.

Мыланна кагаш дене эре полша, күлеш гын, шылтален налеш. Тудо мыланна кокымшо ава гай. Туныктышына мончен, мыят ончыкылык илышем туныктымо паша дене кылдаш шонем.
Катя ФОМИНА.
Марий Турек, Сардаял.

Галина ШВЕЦОВА, **Марий Эл Республикысе образований да науко министр:**

– Утунемме ий тўнгалме дене шокшын саламлем! Шинчымаш кече – уло калыкын пайремже. Тудо кажнылан шерге лийшаш. Кеч-көжат илыш корным школ парт кокла гыч тўнгалеш.

Шинчымашым погымаш куштылго паша огыл. Но лач келге уш-акыл пиалан да волгыдо ончыкылыклан корным почеш. Тунемше-влаклан сай отметкым, поян шинчымашым тыланем, а туныктышо-влаклан – чытымашым, мут колыштшо тунемше-влакым. Ача-ава-влакым икшывышт-шамыч эре куандарышт!

Тек у тунемме ий кумылым нолта, у сенымашым конда, илышыш у шоньмаш-влакым шындыра. Чылалан поян, онай да весела тунемме ийым тыланем!

**Тудын гай
лийнем**

Класс вуйлатышына Марианна Сергеевна Сорокина математикым, химийым да физикым туныкта. Урокшо-влакым онайын эртарат.

Туныктышо мыйын Сай чонан, ласка. Школлан уло чонжым Тудо пөлекла. Зоя Александровна – Мемнан куанна. Уло школна дене Чот пагалена.

Карина МОРЖАНАЕВА.
Советский, Кодам.

Нелылык ден сеҗымаш – иквереш

Йошкар-Оласе школлаште марий (кугыжаныш) йылме да ИКН предметлам туныктышо-влакын метод ушемштым вуйлатыше В.И.РЫБАКОВА дене интервью.

– Валентина Ивановна, кодшо тунемме ийым иктешлен, айста пашаштыда вашлиялтше эҗшыкым але ситыдымашым рашемден кодена.

– Южо школлаште кызытат марий йылме кабинет уке. Эн кугу нелылыкше – учебник да пособий-влак огыт сите. Мутлан, “История и культура народов Марий Эл” предмет дене учебник йоршын уке, тений 6-шо класслан пособийым савыктыме. “Марийский (государственный) язык” предмет дене тунемме пособийым О.Н.Васенина, Л.Н.Рябинина да Г.А.Малинина ямдылен луктыныт. Но ФГОС-ын йодмышж почеш йоршеш у сынан учебник-влак кўлыт. Ятыр школышто тиде кок предметым специалист огыл, а вес предметым туныктышо-влак вўдат. Тыге шинчымашым пуымо годым эҗшык шижалтеш, ача-ава-влак коклаштат өпке шомак лектеш. Чаманаш логалеш,

“Идалыкын туныктышыжо” конкурсышто тений ик туныктышат тагасен огыл.

– Туге гынат ме **ужына, туныктышо-влак оласе йоча-влакым марий йылме дек шўмандыме кугу пашам ыштат.**

– Мутат уке! Нунылан чылаштлан кугу таум ойлем! Ятыр жап тыршен

ыштыше туныктышо-влак пелен самырык-влак тунемт. Надежда Геннадьевна Филиппова, Анна Валерьевна Бирюкова (7-ше шк.), Людмила Николаевна Никитина (14-ше гим.) КИМ (контрольно-измерительные материалы) дене пособийын автор-составительышт улыт. Галина Михайловна Егорова (30-шо шк.) “Колумб лудмаште” ойыртемалтеш, марий муру тўня дене кылдалтын. Лариса Никандровна Аклина (17-ше шк.) оласе йоча-влак коклаште шымлымаш да краеведений пашам чолган шукта. Ирина Вячеславовна Закиева (7-ше шк.) тунемше-влак дене

пырля сылнымут корным ойырен налын. Алевтина Александровна Чайникова (15-ше шк.) школын чапшым тўрлө мероприятийыште нўлта. Ирина

Евгеньевна Черных (19-ше шк.), Татьяна Эриковна Петухова (20-шо шк.) ўшанле алмаштышна улыт.

– Валентина Ивановна, тау каласкалымыланда.

Л.СЕМЕНОВА мутланен.

2016
ий 22 август гыч
20 сентябрь марте
Марий Эл Республикысе
школлаште Йоча-влакын
лўдыкшыдымылык
месяч-
никышт эртаралтеш.
2 сентябрьште ОБЖ
дене Всероссийский
открытый урок
лийын.

Историйым шергалына

1812 ий 8 сентябрьште Михаил Илларионович Кутузовын вуйлатыме руш армий Бородино села воктене француз армийым кырен шалатен.

Бородинский кредалмаш XIX курымышто ик эн кугу да эн вианлан шотлалтеш. Кажне шагатыште 8500 наре салтак колен. Южо дивизийын 80% салтакше пытен. Арам огыл Наполеон Бородино воктене кредалмашым шкенжын илыш корныштыжо эн тале бойлан шотлен. 8 сентябрь Российыште Воинский чап кече семын палемдалтеш.

Эре шарнена

Авамын икымше гана лицейыш вўден кондымышжым кызытат шарнем. Тунам нўргў нўгоа-влакым икымше туныкты-

шеш, Светлана Геннадьевна Филиппова, шыргыжал вашлийын.

Поро шинчаончалтышан, ныжыл ўдырамаш мемнам шинчымаш тўняшке вўден нангаен. Лудаш-возаш, шотлаш да шуко молылан туныктен. Икымше туныктышы-

нам эре шарнена.
Анна ОСИПОВА.
Морко, Коркатово.

Икымше сентябрь

Таче мотор кече – Икымше пайрем.

Шыже сывын дене Школышко каем.

Пеледышым погалын, Учителылан пуэм.

«Тау!» – пелешталын, Мыйым вўчкалта.

Валя КАНБЕКОВА.
Волжский,

Кугу Корамас.

Чавайн тукум улына

Таум ойлем

Икымше гана «Кече» почеламутым 4-ше классыште возенам. Тунам мыйым сылнымут деке Надежда Васильевна Анисимова кумылан ден. Тылеч вара мый марий книга шуырак лудаш, «Ямделий» газетыш возкалаш тунгалынам. Кугурак классыш вончымекем, марий йылмым йораташ туныктышем Эльвира Васильевна Александрова таратен. Пеш кугу таум туныктышем-влаклан ойлынем!

Алёна ВАСИЛЬЕВА.

Морко, Эгерсола.

Йоратыме ялем

Тойметсола ялем Токмырзан корем воктене, Чонга курык йымалне, Кумыжьер деч тораште огыл верланен. Тудо кугу да мотор. Ялна йыр ныл пўя уло. Тушто изам дене коктын колым кучена. Ялна кажне ийын тўзлана. Кермыч дене чонымо у порт койын ешаралтеш. Шочмо вершорем моткоч йоратем.

Виолетта ИВАНОВА.

Морко район.

Фото - еш архив гыч.

Фотошто

1 ият 8 тылзаш Мирослава Сайниева ден аважым ужыда. Нуно кудий Сургут олаште илат. Аважын шочмо верже – Пошкырт кундем Мишкан районысо Нерге ял. Изинекак Мирослава марий-влак коклаште кушкеш. Тудым “изи артист” манынат ойлат, вет изи ўдыр тўрлў марий пайремлаште марий койышыжым ончыкта.

Шыже

Кенеж кече кодын огыл – Чылан школышко каят. Кайык-шамыч, йўкланалын, Шокшо вельш чонештат. Чыла улшо пушенгат Пўртўсыштў чеверга. Шыже, шыже тўналеш! Маскажат малаш возеш. Шоншо шокшо верым кычалеш. Лач пырысиге лышташ ден модеш.

Венера АЛЕКСАНДРОВА.
Волжский, Пўтъял.

Шочмо йылме кўлешан,
Кажне тудым палышаш.
Тунемат – лият ушан.
Корно волгыдо лийшаш.

Ончылнет – кумда тўня.

Шочмо йылмым палыман.
Пиалан ме улына,
Шочмо йылме дек шўман.

А урокышто – куан,
Кумыл волгыдо, яндар.
Мо эше кўлеш мылам,
«Визытанже» – пашадар.

Мут гыч мут шочеш виан,
Шочмо йылмым йоратем.
Шочынам мый пиалан,
Шке йылмем лўдде моктем.

Ангелина СОКОЛОВА.
Волжский, Карай.

Марий йылме

Сылне, лывырге, ямле.
Шымата, куандара, мурыкта.
Марий калыкнан вўршерже,
Поянлыкна.

Елена ГРИГОРЬЕВА.
Морко, Шўргыял.

Цифр-влакым мут дене вашталтен, предложенийым чоҥыза.

- ✓ Ава шке йоратыме йочажым 7ата.
- ✓ Алёша писын да сылнын, ушеш вочшо манын 10даш йората.
- ✓ Миша вўдыштў йўштылмыжлан кўра чот кылмен, сусырген да 2ыра.

Евгения ВАСИЛЬЕВА,
Алексей МИТЯКОВ, Анна ЮШКОВА.
Волжский, Сотнур.

Шенвоңго - трутовик

Пуйто пушенгын
шен -

ошкыл туткарыш.
Тудым йөршеш лунчырта -
тиде раш.

Шуко пашаит
«чодыра санитарын»,
Рокышко черлым күлеш савыраш.

Почешмут

Поңгым от пале -
ит нал тудым курыш!
Эрте воктече корак, полмезем.
Трук логалат - аяран гын -
туткарыш,
Колыштшо лий шомакем,
поңгызем.

Анна Яковлеван сүреҗше, Волжский, Согнур.

Поңгым погена

Куптырвоңго - сморчок

Мланде ырен веле шуо
эр шошым -

Лектым кожлаш
куптырвоңгым погаш.
Поңго тугай: йөрата
кычалаш толшым,

Ок пу тудлан
нерен-перныл кошташ.

Кожрыжык - рыжик

Шерын коштам

кожеран чодыраште,
Миен лектым гын, о, кожрыжыкше!
Пале, ужамыс мый
ең коштдымаште!
Шочыт тўшкан.
Нумал толвым пыкше.

Шолывоңго - вязовик, вешенка

Ну, ончал шоло кашкаш
да тўнҗакыш.

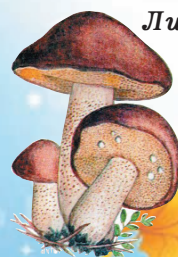
Шочын чот? Ок сите
вер - тавалат?

Кушко чыкаш? Кошто,
ыште ложашым.

Телым тамлаш шўрыш
тый шавалтет.

Ўйвоңго - масленок

Лийже ўйвоңгылан лач
яктер веле.

Шукто гына поген -
выжге шочеш.

Кызыт шапашле,
вара толеш теле.

От му гын верым -
кошт мыйын почеш.

Куэвоңго - подберёзовик

Ок пуру печке тўшкаш
куэвоңго,
Шочын кертеш
кеч-могай верыштат.
Лийже тудлан лач
ик тўрлө пушеңге –
Ош куэ. Йырже ончал –
муатат.

Шопкевоңго - подосиновик

О, шопкевоңго
шопкерыште шочын!
От шыл, йошкар упи
тора гыч коеш.
Поңго онар гай
чучешыс тўжвачын,
Но, каваршаш,
пеш вашке шукшаңеш.

Майравоңго - сыроежка

Упшышт кеч тўрлө
тўсан: кўреналге,
Нарынче, канде, ужарге,
йошкар.
Маныт: тидлан
йөршешат ит өрмалге.
Ме – майравоңго,
пеш тамле йөрвар.

Мландүй - веселка

Фу! Поңго тиде луктеш
вилая пушым,
Ўпи почеш веле
кўлеш кычалаш.
Калык коклаште аклат
үй гай вўдшымы,
Кучылтыт йўлымө
олмым эмлаш.

Ошпоңго - боровик

Кукшо регенче
ошма чоңгалаште
Йўр деч вара
мамык пунла чучеш.
Лач тыгай пушкыдо
йөнлө верлаште,
Ўдымө семын,
ошпоңго шочеш.

Курезе - груздь

Тўрлө курезе шочеш.
Морко велне
Шем, нулго, кукшо,
иле да сөсна.
Кажнын шке пагытше
мланде ўмбалне,
Но шочмо верышт гын
нунын посна.

Кармывоңго - мухомор

Чапле, кармывоңго,
тыйын вургемет.
Принц гай улат
чодыра коклаште.
Упи тамган,
йошкарге,
оворкан у вургем
Аяран. Шеклане
погымаште.

Вужгавоңго - дождевик

Оңай тиде поңго –
кокла гыч шикшалтын.
Упи олмышто
ош моклака – йомдарен,
Кошкен. Шога
олык лужеш
кодын шкетын...
Лектеш вуйвундыш
пурак вужгыктен.

Фото – еш архив гыч.

Вольыкым йоратем

Сурт кокласе вольыкым
Мый моткоч чот йоратем.
Йуын шындем ик-кок атым:
Шөр деч посна мый ом тем.

Чывым, игыжым, казавачам
Кертме семынем пукшем:
Ниялтен вүчкен туп-вачым,
Пуйто поро аваем...

...Коч, коч, коч!

Изи улат тый,
Сай кочкат – вашке кушкат:
Кушко ончалеш ават йыр –
Миен толат тый тушкат!

Гоша МАМАЕВ, 5 ияш.
(Почеламутым кочам дене
коктын возенна.
Снимкыште мый улам).

Шернур посёлко.

Каза шөр кугыенланат, йочала-
наг пайдале. Тудым түрлө черым
эмлыме годым кучылтыт. Каза шөр
витамиинлан, минераллан поян. Шөр
йүмек, аллергий ок лий. Иммунитет
пентгыдемеш, пагарлан сай.

8 сентябрь – Грамотностьын тўнямбал кечыже

Тиде кече ЮНЕСКО-н увер-
тарымыж почеш 1966 ий гыч
палемдалтеш. 1965 ий сен-
тябрьште Тегераныште
образования министр-влак
лудын-возен моштыдымашым
пытарыме шотышто тўнямбал

Тўням-
балне 4
миллиард
наре ег
грамотым
пала.

800

конференцийыш погы-
неныт. Нуно ты
кечим палем-
даш темле-
ныт.
миллион кугыен тунемды-
мылан шотлалтеш.
100 миллион йочан кызытат шко-
лыш каяш йонжө уке.

Марий самырык театрлан - 25 ий «Айвика» (С.Николаев)

Палаш онгай

1834 ийыште туне-
мше ден туныктышо-
влаклан формым чияш кўштеныт. Тунам
рвезе-влак шинчымашым гимназийыште
погеныт, а ўдыр-шамыч – мўнгыштышт.
Рвезе-влак ош полдышан пелганде гимна-
стёркым, шем брюкым чиеныт, шем кўза-
нўштым ўшталы-
ныт, вуй-

1894 ий гыч ўдыр-
шамычым ту-
немаш туналыныт.

1894 ий гыч ўдыр-шамычым ту-
немаш туналыныт.

1894 ий гыч ўдыр-шамычым ту-
немаш туналыныт. Нуно
ош шўшан кўрен
тувырым чиеныт,
шеш ончылсакы-
шым ўшталыныт.
Пайрем годым ошо
дене вашталтеныт.

1894 ий гыч ўдыр-шамычым ту-
немаш туналыныт.

фуражкым
ушпалыныт.

Революций деч вара
школьный формым
чийымым чарненыт.
Тудо уэш илышыш
1948 ийыште шын-
даралтын.

В.СМИРНОВ
ямдылен.

Калык пале

- ✓ Шыже тўтыран гын,
теле луман лиеш.
- ✓ Сентябрь кайыкым
корныш вашкыкта.
- ✓ Пызлыгичке шуко –
шыже йўран, шагал гын,
кукшо шыжым вучо.

Индекс: Марий Элыште - 78574,
вес кундемлаште - 52713.
Тираж 1100 экз. Заказ 2257.
Формат – А-4-8.
Директор-тўн редактор
Л.В.СЕМЕНОВА.

E-mail: yamde_lji@mari-el.ru,
yamde_lji@mail.ru
Сайтын адресше: yamde-lji.ru,
Тел. 45-25-49(факс);
45-22-82.

УЧРЕДИТЕЛЬ-ВЛАК:

Марий Эл Республикы-
се культур, печать да на-
циональность паша шо-
тышто министерстве, "Ям-
де лий" газет" кугужаныш
унитарный казенный
предприятия.

Газетым Массовый коммуникаций
сферыште да культур наследийым ара-
лымаште законодательством шуктен шо-
гымым эскерше Федеральный службыв
Приволжский федеральный округысо у-
правленийыштыже регистрироватыме.
Номер – ПИ №ФС 18-1999,
2005 ий 10 февральыште
пуымо.

0+

Печатыш пуымо жап – 14-00,
фактически – 13-00.
Ак – кутырен келшыме
почеш.

Авторын да редакцийын шо-
нымашыш түрлө лийын кер-
тыт. Серыш-влак мўнгеш огыт
колталт.

Газетым редакцийыште погымо да верстатыме,
«СТРИНГ» ИПФ ООО-што ямде
оригинал-макет гыч савыктыме. Типографийын
адресше: 424006, Йошкар-Ола,
Строитель урем, 95.

Редакцийын да издательын
адресше: 424006, Йошкар-Ола,
СССР Вооружённый Вийын 70-ше
идалыкше урем, 20.

Модышжо мынар шуко!

Ойлат, пуйто модыш-влак йўдым помыжалтыт да йоча-влаклан тамле омым ужаш полшат. Эшежым суксо олмеш арален коштыт. Но нунымат чонан семынак ашныман. Теве Йошкар-Олаште илыше Настя Иванован аваже ўдыржын пушкыдо модышжо-влакым мушкын сакалтен. Ончалза, мынар шуко! Настя кажныжым йората, шыматын ниялта. Даша лўман курчакшым йыгыреак малаш пышта. Теат, йоча-влак, йоратыме модышда-влакым эре арун кучыза.

Н.СЕМЕНОВА. Авторын фотожо.

Конкурс

Эн йоратыме пушкыдо модышда дене пырля войзалтме фотографийым колтыза. Эн огайлан пӧлек – пушкыдо модыш!

Марлашке кусаре!

- 1.Дерево.
- 2.Корень.
- 3.Ветка.
- 4.Пенёк.
- 5.Дуб.
- 6.Липа.
- 7.Пихта.
- 8.Ягоды черёмухи.
- 9.Вязь.
- 10.Кустарник.
- 11.Листья.
- 12.Орешник.
- 13.Клён.

Люба
КУЗЬМИНЫХ.
Советский, Кугу Ёрша.

Янлык-влакын ўмылыш-тым кычал.

ШЫЖЕ

Сылне, вучымо.

Куандара, тўзландара, вучыкта. Чылалан йоратыме жап.

Илыш.

Алина КУЗНЕЦОВА.
Морко, Энерсола.

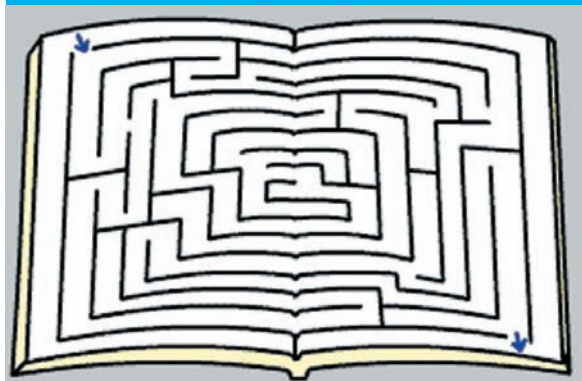
Вот вет, кузе вет!

Туныктышо:
– Миклай, таче тетрадет веле огыл, учебникетат укес. Тый палет, пычал деч посна салтак кузе маналтеш?
– Палем. Генерал.

Кристина СЕМЁНОВАН сўретше.
Волжский, Сотнур.

Книга – шинчымаш памаш. Чын корным кычал.

Пеледыш-влак коклаште
мынар шукош-копшанге,
лыже ылат?

